

Традиционни и актуални измерения на функционално – ролевата насоченост на прародителските позиции в контекста на семейното възпитание

Десислава Стоянова

Traditional and current dimensions in functional role orientation of the grandparents positions in the context of the family education: Family structure is a complex system consisting of multiple interrelated subsystems. It should not be seen only as a functioning set of parent-child relationships and positions. A large role in its functioning as educational system have grandparents and other relatives. Paper presents the main traditional and current dimensions in functional role of the grandparents positions in the context of the family education.

Key words: Traditional and current dimensions, Grandparents positions, Family models, Family relationships

ВЪВЕДЕНИЕ

Семейното възпитание е особена форма на взаимодействие между членовете на семейната единица и детето. То се реализира в условията на особена възпитателна атмосфера, наситена с емоционалност и близост, която определя и характера на възпитателния процес в семейството като своеобразно явление, съществуващо извън времевата детерминанта, постоянно реализирано чрез постъпки, думи и действия и насочено към реализирането на конкретна възпитателна цел. Тази специфика на семейното възпитание, както и актуалните изменения в самата структура на семейната единица, провокират в последните години повишен изследователски интерес, насочен към проучване на въпросите, свързани с проблематиката на семейно-родителските отношения и целевата насоченост на домашното възпитание.

Обект на повечето изследователски разработки за семейството се явяват най-вече значимите диадни отношения с акцент върху отношенията майка-дете.

Семейната структура е сложна система, състояща се от множество взаимновлияещи се и взаимосвързани подсистеми. Тя не бива да се разглежда едностранно, единствено като функционираща съвкупност от детско-родителски позиции и взаимоотношения. По-голяма или по-малка роля в нея често играят прародителите, а понякога и другите родственици. Независимо от това, дали живеят заедно или не, влиянието им върху състоянието на семейната единица и възпитанието, осъществявано в нейните граници е особено значимо.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В зависимост от конкретните социокултурни условия и етапите на обществено-историческото развитие, функционално-ролевата насоченост на прародителските позиции търпи редица изменения както по отношение измеренията на своята значимост в рамките на семейния модел и регулацията на вътрешносемейните отношения, така и спрямо семейното възпитание на най-малките членове на семейството.

Традиционните измерения на функционално – ролевата насоченост на прародителските позиции обективно произтичат от характеристиките на традиционния (патриархален) семеен модел.

Патриархалното семейство се състои от представители на повече от две поколения. В съвременните условия неговите членове не винаги живеят заедно, но поддържат тесни отношения, спазват семейните традиции и семейството се явява тяхна референтна група.

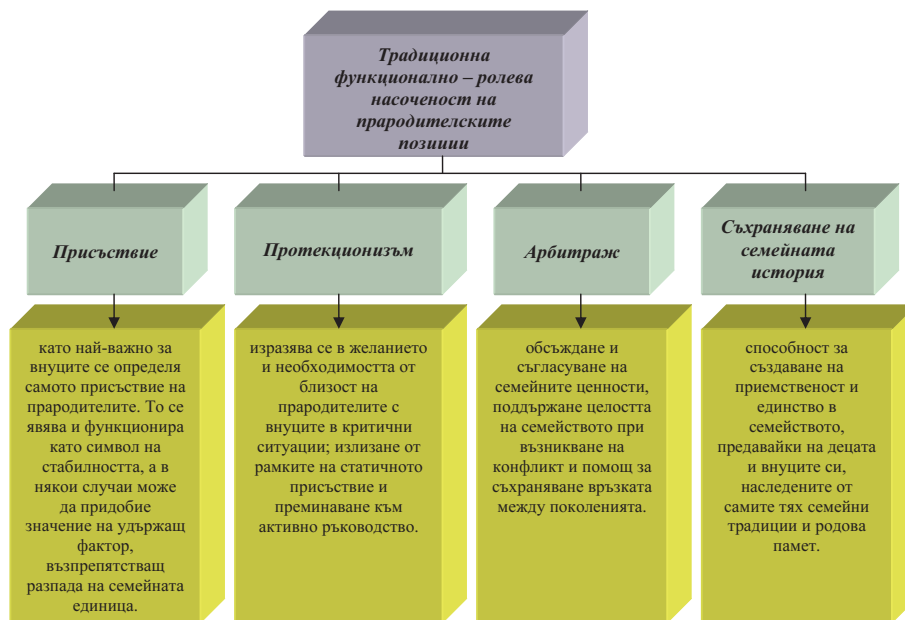
Ключово за този семеен модел е наличието в неговата структура на минимум три поколения: прародители, родители и деца, представителите на които се намират в непосредствена психологическа и материална взаимосвързаност.

Всяко от тези поколения изпълнява своя собствена функция, насочена към съхраняване целостта на семейството.

По-възрастното поколение отговаря за поддържането на традициите и предаването на културния опит на новите членове. Прародителите носят и властта на "моралния авторитет"- имат решаваща роля при вземането на стратегически решения, касаещи семейната общност.

Връзката между поколенията, приемствеността и опита имат важно значение за осъществяване на цялостния процес на семейното възпитание, макар и не винаги осъзнати като условия за ефективност от самите членове на семейното обединение. Участието на възрастните членове на семейството във възпитанието на децата много често е свързано с различни противоречия. Родителите по правило приемат помощта на бабите и дядовците при отглеждането и възпитанието на своите деца, но много често между тях възникват различия в гледните точки по отношение методите и стратегиите на възпитанието, предизвикани от различните поколенчески представи за неговия характер и цели.

Социалната и възпитателна роля на прародителството от гледна точка на установените социокултурно обусловени стереотипи и нагласи, най-често се възприема като устойчива функционална парадигма със следната насоченост (по Burton, L. M., V. Bengtson, 1985) [4] (Фиг.1.):

Фиг. 1. Традиционни роли на прародителите в контекста на семейното възпитание

Всяка от тези роли може да бъде реална или символична. Взаимоотношенията между поколенията могат да бъдат разглеждани от различен ракурс:

- като исторически и културно изменчиво явление;
- като психологическо наследство;

➤ като междуличностни отношения между прародителите и техните деца и внуци.

Отношенията между прародителите и техните внуци притежават собствена специфика, определена от родствеността, дълбочината, трайността и устойчивостта на възпитателните въздействия, които те осъществяват в рамките на семейното възпитание. Традиционните измерения на функционално – ролевата насоченост на прародителските възпитателни взаимодействия се свързва преди всичко със силната емоционална обвързаност между двата субекта (Протекционизъм). За прародителите подобна насоченост на взаимоотношенията намира практически израз в проявите на радост от общуването с децата, желание и способност да откликват и удовлетворяват всички техни молби и желания, да отговарят търпеливо на всички онези въпроси, за които родителите нямат време.

Тяхната традиционна позиция притежава освен действено – практически и чисто личностен, нравствен аспект. Бабите и дядовците в стандартните представи са смятани за по-общителни с децата, по-мъдри, нежни, великодушни, отколкото "строгите" родители. Те в дълбочина вникват във вътрешните състояния на своите внуци, притежават по-изразени емпатийни нагласи, обективирани в способността да изслушват, да споделят радостите и проблемите им, да съветват. В много случаи между децата и дядовците и бабите възниква по-голямо взаимно разбирателство, отколкото между децата и техните родители. Причината за това е в естествената насока и характер на общуването, което за прародителите не изхожда от някакви далечни и неразбираеми за децата цели на възпитанието, а от близките им интереси и потребности.

Често тяхната функционална роля придобива вида на встъпващите в образа на "адвокати" баба и дядо, които подробно и със загриженост излагат пред родителите поредица от "смекчаващи вината на провинилото се дете, обстоятелства" (Арбитраж).

Чрез своите внуци за трети път, но вече на друго ниво, прародителите "откриват" обкръжаващия ги свят: в началото на жизнения път те сами са очертали собствената си картина за света, след това са въвели своите деца в него, накрая и внуците си. С прародителите се полага началото на своеобразното "историческо" възпитание и образование на децата, тъй като именно те стихийно или целенасочено приобщават най-малките членове към историята на своето семейство, запознават ги с други източници на исторически знания (Съхраняване на семейната история).

Самото присъствие на прародителите в живота на семейството и децата в психологически план осигурява усещането на стабилност и родствена подкрепа в ситуация на възникнала семейна или житейска криза.

В наши дни традиционното патриархално семейство прогресивно губи своята позиция на предпочитан и преобладаващ семеен модел. Все по-малко семейства притежават многопоколенческа структура, което води до отслабване на емоционално – родствените връзки и в известна степен "обеднява" възпитанието. Ролята на "третото поколение" се модифицира, като устойчиви остават много малко от традиционните роли и функции на прародителите.

В съвременните условия, значимостта на прародителското присъствие в семейството се свързва с неговите функционални възможности за реализиране на действени взаимоотношения по посока на някои универсални подпомагащи функционирането на семейната единица дейности като [2]:

- Помощ, съветване в случаите на възникнали конфликти в семейството;
- Регулация на отношенията между децата;
- Подготовка на детето за постъпване в училище;

• Грижа и помощ при отглеждането и възпитанието на детето в неговата социална позиция на ученик.

Конкретната актуална ролева насоченост на прародителските позиции намира израз в следните функционални измерения (Фиг. 2):

Фиг. 2. Съвременни измерения на функционално – ролева насоченост на прародителските позиции (по О.В.Краснова, 2000)[1]

Формалното прародителство е свързано с реализирането на обществено приетите и установени в социален план стереотипи и модели относно функциите, поведенческите стратегии и характеристики на отношенията между възрастните членове на семейството и техните приемственици-децата и внуците. Позиционната ориентация на формалните прародители практически се обективира в проявата на засилен интерес и желание за общуване с внуците в комбинация с възпитателния стил "ненамеса". Този тип прародители активно контактуват с децата, но напълно се дистанцират от вмешателство в тяхното възпитание.

Стереотипизацията на прародителските ролеви позиции е социокултурно детерминирана и предвид изключително ускорената в последно време трансформация на семейните модели и гледните точки на съвременните родители относно целите и методите на семейното възпитание, в някои случаи може да функционира като липсващ коректив на неправилните родителски подходи при възпитанието, а в други- може да съответства на избраните и взаимно съгласувани стратегии за семейно възпитание.

С ускорените темпове на трансформация на семейните модели е свързана и появата на тревожната тенденция за нарастване броя на семействата, в които прародителите заемат позицията на сурогатни родители.

Динамиката на икономическите и социални процеси у нас, както и глобализацията на съвременния свят доведоха до появата на един все още не дефиниран терминологично тип модификация на семейната единица, а именно формиранията, конструирани на базата на биологично родство, в които поради отсъствието на единият или двамата родители за продължителен период от време,

грижите за отглеждането и възпитанието на децата са "делегиращи" неформално на членове на най-близкото семейно обкръжение.

Сурогатното родителство като позиционна функция води след себе си редица негативни последици за социално – личностното развитие на децата. Затруднения имат и членовете на семейството, на които са вменени родителските задължения. Децата живеят под опеката на възрастни хора (най-често това са бабите и дядовците, а в по-редки случаи други близки родственици), които често се затрудняват да се грижат за самите себе си – физически и икономически, поради което фокусът на отношението им към детето се измества предимно към осигуряването на материално-битова обезпеченост на неговите нужди и по-малко, към реализирането на надграждащи възпитателни въздействия.

Във функционално – ролево отношение, възприемането на прародителите като източник на семейна мъдрост е единствената устойчива позиция, която запазва своето съществуване и значение както в традиционните, така и в актуалните за съвременността измерения на прародителството. Тази константна позиционна насоченост осигурява приемствеността между поколенията и съдейства за транслирането на необходимите за социализационния процес маркери за социална идентичност.

Възпитателният потенциал на прародителските позиции се изразява най-ясно в устойчивото разбиране на най-възрастните членове на семейството за важноста и самоценността на детството. Ето защо в много от съвременните семейства прародителите изпълняват ролята на своеобразни "аниматори", които осигуряват на своите внуци развлечения, включват се в организацията на отдиha и свободното време на децата, стимулират техните интереси и реализират силни емоционални отношения с тях.

Диаметрално противоположни ролеви позиции заемат прародителите, които по една или друга причина се намират в ситуация на дистанцираност и отхвърленост от участие в живота на семейството и семейното възпитание. Подобна реално-житейска и емоционална отдалеченост между прародителите и техните внуци несъмнено се отразява негативно върху социално-личностното формиране на детската личност. Лишаването на детето от естествения контакт с неговите прародители възпрепятства пълноценното формиране на емоционалната сфера, предполага наличието на известна дефицитарност при самоидентификацията и провокира нагласата за мултиплициране на такъв тип взаимоотношения в бъдещото семейно и родителско поведение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Взаимовръзката между поколенията и по-специално емоционалната привързаност между прародителите и внуците е характерна особеност и ярко изразена черта от нашата народопсихология. Независимо от контекстуалната позиционираност на функционално – ролевите прародителски ориентации-традиционна или актуално – вариативна, основните емблематични маркери, чрез които тя се реализира (уважение, доверие, любов, взаиморазбиране) си остават онези устойчиви движещи сили, които правят семейното възпитание пълноценно и ефективно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Краснова О.В. Роль бабушки: сравнительный анализ. Психология зрелости и старения, № 3, 2000.
2. Панкова Л.М. Воспитание внуков. СПб.: Питер, 1998.
3. Пенев, Р. Систематика и типология на семейното възпитание в детството. С., 2006.

4. Burton, L. M., and Bengtson, V. "Black Grandmothers: Issues of Timing and Continuity in Roles." In Grandparenthood, ed. V. L. Bengtson and J. Robertson. Beverly Hills, CA: Sage, 1985.

За контакти:

гл. ас. д-р Десислава Василева Стоянова, Катедра "Педагогика, психология и история", Русенски университет "Ангел Кънчев", e-mail: dstoyanova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.